

KICHIK MAKTAB YOSH DAVRIDA EMOTSIONAL INTELEKTNI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK JIHLARI

Xayitova Zilola Maxmudjonovna, o'qituvchi
Nizomiy nomli Toshkent davlat pedagogika universiteti

zilolahayitova16@gmail.com

Annotatsiya: Hissiy intellekt qobiliyatlarini rivojlantirish insonning psixologik va jismoniy farovonligiga, ijtimoiy munosabatlarga va bolalik davrida ham, balog'at yoshida ham akademik yutuqlariga yordam beradi. Shu sababli ushbu maqolada kichik maktab yoshidagi bolalarning hissiy intellekti darajasi, uni rivojlantirishdagi ba'zi metodlar va bu yo'ldagi psixologik jihatlari bolalar bilan o'tkazilgan tajriba asosida o'rganildi va undan olingan natija tavsiya sifatida berib o'tildi. Tadqiqodni ilmiy jihatdan mustahkamlash uchun ba'zi chet el olimlari izlanishlaridan namunalar keltirildi.

Kalit so'zlar: Shaxsiy rivojlanish, hissiyotlar psixologiyasi, noverbal va paraverbal, akustik ifoda.

Hissiy intellekt maktab faoliyati va shaxslararo munosabatlarning muayyan masalalarini hal qilish uchun ishlatiladigan juda muhim vositadir. Hissiy intellektni rivojlantirish bolalarning eng erta yoshlaridan boshlab ta'lim maqsadiga aylanadi. Maktabgacha va boshlang'ich maktab o'quv dasturiga kiritilgan "Shaxsiy rivojlanish" maktab fanining maqsadlari hissiy intellektning tarkibiy qismlari bilan bog'liq. O'z-o'zini bilishga bo'lgan qiziqish, o'ziga va boshqalarga ijobiy munosabat, shuningdek, ular biladigan bolalar va kattalar bilan muloqotda o'z his-tuyg'ularini yetarli darajada ifodalash hissiy intellektning tarkibiy qismlarini o'z ichiga olgan umumiy ko'nikmalardir.

Limbik tizimda joylashgan asab markazlari tomonidan muvofiqlashtirilgan hissiy intellekt intellektual aql bilan o'zaro ta'sir qiladi va ko'pincha ikkinchisi birinchisini qo'llab-quvvatlaydi va to'ldiradi. [1] "Aqliy faoliyatning qo'riqchisi" hisoblangan hissiy intellekt inson tomonidan o'z xatti-harakatlarini o'zlashtirish yoki yuritish, shaxslararo munosabatlarni amalga oshirish, ichki yoki tashqi to'siqlarni yengish va uni atrofdagi muhitga moslashtirish uchun foydalanadigan vositadir. Hissiy intellekt tezkor va samarali vositadir, shuning uchun uni rivojlantirish yoshlarni tarbiyalashda muhim omillardan biriga aylangan.

Hissiy intellekt va hissiyotlar psixologiyasini o'rganishga ixtisoslashgan psixologlarning ko'pchiligi (P. Ekman, 2011, M. Zlate, 2000) asosiy his-tuyg'ular quyidagilardan iborat deb hisoblaydilar: [2] baxt, ajablanish, qayg'u, qo'rquv, g'azab; uyat, ayb, xorlik, umidsizlik, qiziquvchanlik qo'shiladi. Bu barcha asosiy his-tuyg'ular hozirgi hayotning asosiy masalalarini hal qilishda ishtirok etadi, bu esa boladan tezkor reaksiyani talab qiladi. Asosiy his-tuyg'ularning ifodasi universaldir, shuning uchun ularni tez va to'g'ri tanib olish mumkin. Bu bir nechta hissiy ifodalar (mimika, imo-ishora, ovoz ohang) va hokozolar. Ularni tushunish bolalarning har bir yoshida bir xil darajada oson emas.

Emotsional intellektning optimal ishlashi, aqliy intellektning optimal ishlashi bilan bog'liq holda, yosh bolalar bilan amalga oshiriladigan faoliyatda va ularning o'zaro munosabatlarida muvaffaqiyat qozonish va ichki va tashqi talablarning ko'pligiga, shaxsiy rivojlanishning kafolati hisoblanadi. Hissiy intellektni ishlab chiqqan barcha nazariyotchilar bu ikki turdagi intellektning o'zaro bog'liq rivojlanishini aniq belgilab berishgan.

2001 yilda Goleman tomonidan ishlab chiqilgan modelga ko'ra, hissiy intellektga yo'naltirilgan har qanday ta'lim dasturi uning asosiy o'lchovlari bilan shug'ullanishi kerak. [3] 6 yoshdan keyin bolalar o'zlarining affektiv lug'atlarini, asosan, his-tuyg'ularni belgilovchi tushunchalarning miqdori va xilma-xilligi nuqtai nazaridan o'zgartiradilar. Bolalar o'zlarining his-tuyg'ulari haqida boshqalar bilan gaplasha oladilar va ular ma'lum mavzu haqida nimanidir tinglashlari mumkin. Kichik yoshdagi bolalar, hissiy ifodalarning xilma-xilligi va murakkabligini idrok eta oladilar va eng muhimi, ularning his-tuyg'ulari o'zlarining va boshqa odamlarning xatti-harakatlariga, oqibatlarga olib keladigan ma'lum sabablarga ko'ra paydo bo'lishini bilishadi. Tuyg'ular maktabgacha yoki boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarning o'yinda, o'quv faoliyatida, o'rganish va badiiy faoliyatda yoki kattalar tomonidan berilgan topshiriqlarni bajarishda va bola tomonidan bajariladigan hamma narsaga hamroh bo'la boshlaydi. Ular asta-sekin o'zlarining ta'sirchan so'z boyligini rivojlantiradilar va his-tuyg'ularni baholash imkoniyatini yaratadilar.

Bizning tadqiqotimiz (ham empirik, ham amaliy) hissiy intellektning ma'lum bir tarkibiy qismiga, ya'ni boshlang'ich sinf o'quvchilarining barcha hissiy ifodalarni (yuz ifodalari, imo-ishoralar, duruqlar) o'zaro bog'liq talqiniga asoslangan asosiy his-tuyg'ularni aniqlash qobiliyatiga qaratilgan. Ushbu tadqiqotdan biz quyidagilarni maqsad qilib oldik:

Boshlang'ich maktab o'quvchilari bilishi mumkin bo'lgan asosiy his-tuyg'ularni aniqlash; boshlang'ich maktab o'quvchilari asosidagi hissiy ifodalarning asosiy turlarini aniqlash; odamlarning tajribasidan xabardor bo'lish; odamlarning his-tuyg'ularini belgilovchi omillarni aniqlash uchun boshlang'ich sinf o'quvchisini tahlil qilish; boshqa odamlarning his-tuyg'ularini "o'qish" va hurmat qilish qobiliyatini shakllantirish.

Tadqiqotimizda biz quyidagi metodologiyani qo'lladik: kuzatish, to'g'ridan-to'g'ri suhbat, anketa, pedagogik eksperiment. Pedagogik eksperimentimiz ma'lum hissiy ifodalarni tahlil qilish, hissiy zaryadlash va tushirish, o'yin rolini bajarishga qaratilgan o'quv dasturini amalga oshirdi. Bizning tekshiruvimiz Toshkent shahri, Mirzo Ulug'bek tumanidagi № 187 maktabda tahsil olayotgan 30 nafar birinchi sinf o'quvchilari bo'yicha o'tkazildi. Hozirgi kunda birinchi sinf o'quv dasturiga kiritilgan "Shaxsiy rivojlanish" maktab fani o'z-o'zini bilish va o'zaro bilimlar uchun muhim hissiy qobiliyatni shakllantirishni taklif qiladi - bolalar va kattalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar kontekstida his-tuyg'ularni yetarli darajada ifodalash qobiliyati ham kiradi. Ushbu qobiliyatlarni shakllantirish jarayonida biz asosiy his-tuyg'ularni oddiy noverbal va paraverbal til elementlari bilan bog'lash, asosiy va oddiy his-tuyg'ular bilan ishlaymiz. Asosiy his tuyg'ular: baxt, qayg'u,

qo'rquv, g'azab; biz oddiy hissiy ifodalar bilan ham ishlaymiz, masalan: yuz ifodasi, ovoz ohangi.

Bolalarning asosiy his-tuyg'ularini aniqlash qobiliyatini tan olish uchun biz ularga 14 ta fotosuratni ko'rsatdik, ularda ular asosiy his-tuyg'ularni aks ettiruvchi yuz ifodalarini ko'rishlari mumkin edi. Bu fotosuratlarda qayg'u (1,3,12), jirkanish (2,7), qoniqish (4), g'azab, bezovtalik (5,9,11,13), qo'rquv (6,10), qayg'u (8) ifodalanadi. Bizning so'rovimizga ko'ra, bolalar ijobiy va salbiy his-tuyg'ularni aniq ajrata olishdi. Biroq, ular bir nechta salbiy his-tuyg'ularni ajrata olmadilar; barcha bolalar ularni qayg'udan boshqa narsa deb hisoblashdi. Biz birinchi sinf o'quvchilariga nafaqat yuz ifodasini, balki imo-ishora, va tanani ham tasvirlaydigan bir qancha murakkab rasmlardan (aniq jismoniy va insoniy vaziyatlarda ko'rsatilgan shaxslar) foydalangan holda xuddi shunday hissiy tajribalarni taklif qildik. Bunday holda, bolalar odam pozitsiyasi sifatida yondashishga muvaffaq bo'lishdi.

Bundan tashqari, biz juda sodda tarzda, his-tuyg'ularni qo'zg'atuvchi omillarni aniqlashni amalga oshirdik: bolalar bu omillar bilan ijobiy va salbiy tajriba o'rtasida aloqa o'rnatishda biroz qiynalishdi. Shuning uchun keyingi bosqichda biz ularga bir nechta taniqli ertaklardan ("Qizil qalpoqcha", Echki va uning bolalari", "Oppoq qor",) ertaklardan bir nechta tasviriy sahnalarni taklif qildik. O'quv dasturi bolalarda quyidagi qobiliyatlarni shakllantirish maqsadida amalga oshirildi: asosiy his-tuyg'ularni aniqlash va taqlid qilish qobiliyati va ushbu his-tuyg'ularning sabablarini aniqlash qobiliyati, jumladan, hikoyalar (odamlar, kattalar va bolalar, hayvonlar bilan), rol o'ynash, tasviriy san'at orqali hissiyotlarni ifodalash, sinfdoshlar tomonidan tayyorlangan badiiy mahsulotlarni hissiy tahlil qilish, teatr tomoshalarini ko'rish kabi.

Biz, umuman olganda, 7-8 yoshli bolalar boshqa hissiy ifodalarga emas, balki fotosuratda ko'rsatilgan xarakterning yuz ifodasiga ko'proq diqqat bilan qarashlarini aniqladik. Tekshiruvimiz yakunida 187-sonli boshlang'ich maktabning birinchi sinf o'quvchilari his-tuyg'ularni ajrata oldilar va ular orasidagi ozgina farqlarni topdilar va ular asosiy his-tuyg'ular uchun aniqlagan hal qiluvchi omillar maydonini kengaytirdilar. Bu, odatda, yaxshi kuzatish ruhini va uzoq muddatli mashqlarni talab qilsa-da, qo'llaniladigan texnika, vizual ifodalar (oddiy yoki murakkab) va asosiy his-tuyg'ularning akustik ifodalari kombinatsiyasi bolalar uchun atrofdagi boshqa odamlarning hissiy holatlarini aniqlashda juda foydali vosita bo'ldi.

Erta bolalik hissiy intellektni rivojlantirish uchun juda muhim davr hisoblanadi. Hissiy intellektni tajriba va ta'lim orqali rivojlantirish mumkin. Hissiy intellekt qobiliyatlarini rivojlantirish insonning psixologik va jismoniy farovonligiga, ijtimoiy munosabatlariga va bolalik davrida ham, balog'at yoshida ham akademik yutuqlariga yordam beradi. [4] O'qituvchilar bolalarning hissiy intellektini mustahkamlash uchun bolalarning rivojlanish xususiyatlariga mos keladigan usullardan foydalanishlari kerak. Hissiy intellektni aniq, tizimli va uzluksiz qo'llab-quvvatlash bolalarda doimo samarali natijalarni ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Cosnier, J. (2007). The Psychology of Emotions and Feelings. Affections, Emotions, Feelings, Passions (Introducere in psihologia emotiilor si a sentimentelor. Afectele, emotiile, sentimentele, pasiunile). Bucharest: Polirom
2. Ekman, P. (2011). Emotions Revealed. Understanding faces and feelings (Emotiile date pe fata. Cum sa citim sentimentele de pe chipul uman). Bucharest: Trei
3. Goleman, D. (2001). Emotional Intelligence (Inteligenta emotionala). Bucharest: Curtea Veche
4. Jo‘rayeva S.N. O‘qituvchi imidji mas‘uliyati bilan o‘zaro aloqadorlik uyg‘unligi // «Psixologiya». 2021. №2. B. 65-69.
5. <http://innosci.org/index.php/jarsp/article/view/262>.
6. Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress (JARSP) Volume: 01 Issue: 04 | 2022 ISSN: 2751-7551 <http://innosci.org>